

A BÜNTETŐFORDULAT VIZSGÁLATÁNAK INDIKÁTORAI

GYÖRGY TAMÁS

Összefoglalás

Tanulmányom célja, hogy a büntetőfordulat meglétének igazolására, mértékének feltérképezésére alkalmas, univerzálisan használható – és ezáltal a különböző országok, politikai rendszerek büntetőpolitikájának közvetlen, objektív összehasonlítását lehetővé tevő – indikátorokat határozzak meg. Ennek érdekében *a)* elméleti keretbe helyezem és definiálom a büntetőfordulat fogalmát, majd *b)* azt dimenziókra bontva a különböző dimenziók mentén önálló indikátorrendszert dolgozok ki, melynek segítségével eldönthető, hogy a vizsgált országban tapasztalt jelenségek összessége büntetőfordulatként azonosítható-e. A különböző indikátorok mentén *c)* az is kiválóan vizsgálhatóvá és összevethetővé válik, milyen mértékűek az esetlegesen büntetőfordulatként azonosított változások. Ehhez segítségül hívom kiváló kriminológusok (pl. Gönczöl Katalin, David Garland, Nicolas Carrier) korábbi munkáit, meglátásaikra is támaszkodva dolgozom ki önálló indikátorrendszeremet.

Kezdeti célom az volt, hogy a további kutatásaim során sikeresen azonosíthassam a büntetőfordulat bekövetkeztét Magyarországon, és felmérhessem annak mértékét. Továbbmenve: egy ilyen egységes, objektív szempontrendszer létrehozása egyrészt lehetővé teszi az eredmények összehasonlítását más országokkal; másrészt megengedi, hogy más kutatók eredményeit ezen indikátorok mentén csoportosítva és értelmezve összevessem saját eredményeimmel. Az általam definiált indikátorok ugyanis nemcsak akkor használhatók, ha a kutatók előzetesen ismerik őket, és ezeket keresve vizsgálódnak (munkám aligha bír ekkora hatással a tudományos közéletre), de jól alkalmazhatók minden korábbi, illetve jövőbeli kutatás során, vagy akár csak adathalmazok, ismeretanyagok feldolgozásához és rendszerezéséhez. Ezáltal teljesítik a megalkotásukkal elérendő/megalkotásukkor kitűzött célt: az akár eltérő helyeken, eltérő időben, különböző kutatók által, más-más módszerekkel, különböző céllal végzett kutatások alapján is pontosan azonosítani lehet a büntetőfordulatot adott helyen és időben (feltéve, hogy az indikátorok meglétét igazoló ismeretanyag bármilyen formában rendelkezésre áll); továbbá objektíven összehasonlíthatóvá válik a mindenkori hatalom büntetőpolitikája, térbeli és időbeli korlátoktól mentesen.

Kulcsszavak: kriminálpolitika, büntetőpolitika, büntetőfordulat, indikátorok, összehasonlíthatóság

Bevezetés

Tanulmányom célja, hogy a büntetőfordulat meglétének igazolására, mértékének feltérképezésére alkalmas, a kutatók által univerzálisan használható – és ezáltal a különböző országok, politikai rendszerek büntetőpolitikájának közvetlen, objektív

összehasonlítását lehetővé tevő – indikátorokat határozzak meg. Ennek érdekében először elméleti keretbe helyezem és definiálom a büntetőfordulat fogalmát, majd azt dimenziókra bontom, és a különböző dimenziók mentén önálló indikátorrendszert dolgozok ki, amelynek segítségével eldönthető, hogy a vizsgált országban tapasztalt jelenségek összessége büntetőfordulatként azonosítható-e; továbbá a különböző indikátorok mentén az is kiválóan vizsgálhatóvá és összehasonlíthatóvá válik, hogy milyen mértékűek az esetlegesen büntetőfordulatként azonosított változások.

Miért időszerű a büntetőfordulat fogalmával és az azt jelző indikátorokkal foglalkozni a mai Magyarországon?

Hipotézisem szerint Magyarországon a büntető igazságszolgáltatásban 2010-ben bekövetkezett egy büntetőfordulat. Talán közelebb járok az igazsághoz, ha úgy fogalmazok, hogy éppen bekövetkezik, hiszen újabb és újabb hullámokban történtek egészen a legközelebbi múltig olyan változások, amelyek beleillenek az említett mintázatba. Azt gondoltam, hogy az akut epidemiológiai vészhelyzet által támasztott kihívások némileg lassíthatják vagy akár ideiglenesen meg is állíthatják a folyamatot, hiszen ilyenkor – minden józan várakozás szerint – ez a témakör nem szerepel a prioritási lista elején. Tévedtem. Több jogszabály, illetve jogszabálymódosítás született a legsúlyosabb gazdasági és egészségügyi vészhelyzet közepette, amelyeknek a kizárólagos célja az újabb – hipotézisem szerint szintén a büntetőfordulat részeként értékelhető – szigorítások bevezetése volt. Ezen hipotéziseim igazolásához elengedhetetlen egy objektív, az összehasonlíthatóságot is biztosító indikátorrendszer.

Miért fontos a büntetőfordulat azonosítása és bekövetkeztének igazolása?

Az 1970-es évek végén, a '80-as évek elején az Egyesült Államokban – és azóta a világ számos országában – bekövetkezett büntetőfordulat horrorisztikus következményeit ismerve aggodalommal tölti el a kutatókat, a szakmában dolgozókat, illetve bárkit, aki némi rálátással rendelkezik a magyarországi büntető igazságszolgáltatási rendszerre, hogy látszólag hasonló folyamatok indultak el Magyarországon is.

Azzal, hogy a '70-es évektől kezdődően az Egyesült Államokban a nehéz helyzetű, konfliktusos társadalmi rétegek kezelésének módja a fegyelmezés és a büntetés lett – a támogatás és a társadalmi problémákra adandó valódi válaszok keresése helyett –, beköszöntött az emberek tömeges bebörtönzésének kora. 2009-re a börtönpopuláció az 1980-as 503 600 főről 2 297 700 főre nőtt (ez volt a csúcspont). Ugyanezen időszak alatt a büntetés-végrehajtás felügyelete alatt álló össznépeség 1 842 100 főről 7 239 100 főre duzzadt (ez a 2007-es csúcsponthoz képest már százazres visszaesés). Megnégyszereződött a fogvatartottak és a valamilyen módon a büntetés-végrehajtás felügyelete alatt állók száma, miközben a büntetés-végrehajtásra fordított kiadások megtízszereződtek.¹ A csúcsponton azzal „büszkélkedhetett” az Egyesült Államok, hogy a világ összes börtönlakójának 25%-a élt a börtöneiben, miközben a világ teljes lakosságának mindössze 4%-át adta az ország. Kriminológiával is foglalkozó kutatóként gyakran találkozom azzal a kijelentéssel, hogy minden tizedik amerikai állt már valaha

¹ A felhasznált adatok forrása: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice *Statistics*.

a büntetés-végrehajtás felügyelete alatt. Ezt nem lehet minden kétséget kizáróan igazolni, hiszen a statisztikai adatok mindig egy adott időpillanatra vonatkoznak, de a számok ismeretében egyáltalán nem tűnik a valóságtól elrugaszkodottnak az állítás (volt olyan pillanatnyi állapot, amikor az ország lakosságának közel 1%-a volt börtönben, és majdnem 3%-a valamilyen más módon a büntetés-végrehajtás felügyelete alatt). Ez természetesen leírhatatlan és elképzelhetetlen mennyiségű problémához vezetett, amelyeknek a részletezésétől most eltekintek, azonban Nils Christie kiválóan lefesti az összképet, és érzékelteti az uralkodó hangulatot, amikor igen találóan büntetésiparként hivatkozik erre a rezsimre, és nyugati gulágokként minősíti az általa működtetett büntetés-végrehajtási intézeteket (Christie, 2000). Az ezen állapotokhoz vezető folyamat a jóléti állam visszahúzódása, az oktatási és lakókörnyezeti szegregáció folytatódása és a társadalmi olló kinyílása mellett ment végbe (ezek nem ismeretlen jelenségek a mai Magyarországon sem). Gyakorlatilag a '60-as és a '70-es évek polgárjogi mozgalmainak vívmányait láthattuk ezekben az években részben megsemmisülni (Batista, 2014), a modern kriminológia tudományos eredményeire támaszkodó, felvilágosult büntető igazságszolgáltatási rendszer megszilárdulásába és fennmaradásába vetett reményekkel együtt. Mindennek fényében könnyen elképzelhető, hogy milyen jeges rémület kezdett rám telepedni, amikor Magyarországon 30–40 éves lemaradással ugyanezeknek a folyamatoknak a kezdeti jeleit véltem felfedezni.

Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy amíg az Egyesült Államokban a büntetőfordulat bekövetkeztét a bűnözési ráta folyamatos, meredek emelkedése előzte meg (az 1930-as évektől 1960-ig tartó stagnálás után az 1980-as, majd az 1991-es csúcspont eléréséig meghatszorosozódott a százezer lakosra jutó regisztrált bűncselekmények száma),² addig Magyarországon a bűnözési ráta csökken (az 1998-as csúcsponthoz képest 2018-ra kevesebb mint a harmadára esett vissza a százezer lakosra jutó regisztrált bűncselekmények száma).³ Ráadásul az Egyesült Államokban, ha lassan is, de megfordulni látszik a trend (vagyis a bűnözési ráta csökkenése mellett a százezer lakosra jutó fogvatartotti ráta 15%-kal csökkent a 2007–2008-as csúcsponthoz képest,⁴ tehát olyan végzetes hibát készülünk ekkora lemaradással elkövetni, amit már előttünk a jól ismert következményekkel mások elkövettek, és próbálnak – igencsak későn – korrigálni.

Összehasonlítási alapként számos igazán pozitív példa áll rendelkezésre a világon, és egészen közel is, Európán belül, ahol nem követték el ezeket a hibákat.

Ezen felismerések késztettek arra, hogy olyan kutatásba kezdjek, amely legalább részben képes feltárni, hogy milyen – büntetőfordulatként összefoglalható – változások mentek és mennek végbe Magyarországon, továbbá milyen társadalmi hatásokkal számolhatunk rövid, valamint hosszú távon. Az indikátorok meghatározása pedig azért nagyon fontos, mert a fent leírt változások pusztító eredményei a látencia és a látszólagos sikerek kezdeti szakasza után csak évtizedes távlatokban váltak nyilvánvalóvá, amikor már túl késő volt, ezzel szemben az indikátorok segítségével már a kezdetekkor detektálható és igazolható a büntetőfordulat bekövetkezése, még azelőtt, hogy a társadalomra gyakorolt hatásai olyan súlyosak lennének, mint amilyeneket a történelmi példák mutatnak.

² A felhasznált adatok forrása: *Uniform Crime Reports, 1933–1998*, Federal Bureau of Investigation.

³ A felhasznált adatok forrása: a Központi Statisztikai Hivatal vonatkozó adatbázisai.

⁴ A felhasznált adatok forrása: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice *Statistics*.

Miképpen határozható meg a büntetőfordulat fogalma?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnék, az alábbiakban ismertetem két meghatározó kriminológus büntetőfordulat-definícióit.

Gönczöl Katalin így foglalta össze a büntetőfordulat leglényegesebb ismérveit (Gönczöl et al., 2019):

- 1) A szabadságvesztés-büntetés felértékelődése: A börtönráta változása nem a bűnözés alakulásával, hanem a kriminálpolitika céljainak és prioritásainak változásával van összefüggésben. Ebből következik, hogy csökkenő bűnözési ráta mellett a börtönpopuláció növekedése azzal magyarázható, hogy a szabadságvesztés-büntetés több bűncselekménytípusra és/vagy hosszabb tartamban alkalmazható. A tetтарыos megérdemeltségi büntetés helyét az elrettentés, a semlegesítés elve veszi át, amely a társadalom védelmét leginkább az elkövetők hosszú távú ártalmatlanná tételével tartja megvalósíthatónak. Az elkövető izolációja válik a bűnözéskontroll kulcselemévé nemcsak a súlyos, de gyakran a kis- és középsúlyú cselekmények esetén is.
- 2) Formális kontroll: A punitív szankciók súlya növekszik a társadalmi folyamatok alakításában és a társadalmi feszültségek kezelésében. A közvetlen kriminalizáció mellett a szabálysértési vagy közigazgatási jog büntető jellegének erősítése, a bűnmegelőzés büntető szemléletű eszközeinek terjedése figyelhető meg. A büntetőjog lefelé és felfelé történő terjeszkedése. Felfelé terjeszkedés: terrorizmus, absztrakt veszélyeztető cselekmények. Lefelé terjeszkedés: zéró tolerancia, a normaszegések közötti fokozati különbségek elmosása, a közegészségügyi, szociális problémának tekinthető (drogfogyasztás, kukázás, hajléktalanság stb.) devianciák fokozódó punitív kontrollja. A büntetőjog bűnözéssel szembeni „küzdelem” jellegének hangsúlyozása az eljárási garanciák korlátozása vagy leépítése mellett.
- 3) A közbeszédet is átalakító szociokulturális átrendeződés: Ebben a dimenzióban ragadható meg, hogy miként vélekednek, milyen elvárásokat fogalmaznak meg a kriminálpolitika szereplői (a lakosság, a büntető igazságszolgáltatás aktorai, a politikai döntéshozók). A közvélemény és a politika viszonyának torzulása kedvezőtlen folyamatokat indít el a kriminálpolitikában. A bűnözésről szóló közbeszédben a punitív szemlélet erősödése, a szigorúbb büntetések és rendpárti intézkedések követelése, a büntetőkontroll terjeszkedésének elfogadottsága függetlenedni látszik a bűnözési helyzet aktuális alakulásától. Mindez büntetőpopulizmus kialakulásához vezethet, ami azt jelenti, hogy a kriminálpolitikai döntések meghozatala során a szakmai szempontok háttérbe szorulnak, helyükbe a közvetlen politikai haszonszerzés, a közvélemény vélt vagy valós elvárásainak kiszolgálása lép. Ebben fontos szerepe van a médiának, amely torz képet közvetíthet a bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás állapotáról, valamint aktívan részt vesz a közbiztonsággal kapcsolatos pánikjelenségek kialakításában és fenntartásában.

David Garland az új punitív állam jellemzőit egy olyan listába gyűjtötte, amelynek elemei számosságuk, illetve specifikusságuk miatt akár mérésre is alkalmas indikátorok lehetnek (Garland, 2001):

- 1) A kriminálpolitika célkitűzései közül eltűnik a rehabilitációs szemlélet, a javítás és támogatás gondolata.
- 2) Visszatérnek a megbüntetést, megtorlást, szimbolikus bosszút kifejező szankciók.
- 3) Megváltozik a kriminálpolitika érzelmi töltete; a bűnözéstől való lakossági félelem növekedése miatt a bűnözésről szóló politikai közbeszéd inkább érzelmi, mint szakmai lesz.
- 4) A kriminálpolitikai diskurzus meghatározó alakjává az áldozat szimbolikus figurája válik, akivel a politika és a közvélemény is érzelmileg azonosul.
- 5) A társadalom védelmének követelménye – a „biztonság” – egyértelmű prioritást élvező értékévé válik, amely alapjogi szempontból aggályos kriminálpolitikai megoldásokat is igazolhatóvá tesz.
- 6) A bűnözésről szóló diskurzus egyre inkább elveszíti szakmai jellegét, a bűnözés kérdése átpolitizálódik. A pártok egymással versengve igyekeznek a választói elvárások kiszolgálására, ami populista kriminálpolitikai megoldásoknak kedvez.
- 7) Növekszik a börtön támogatottsága; a kriminálpolitika a sikeres bűnözéskontroll nélkülözhetetlen elemének tartja a szabadságvesztés-büntetések kiterjesztését.
- 8) Átrendeződik a kriminológiai gondolkodás; az 1980-as évektől népszerűek azok a kriminológiai elméletek, amelyek a bűnös emberi magatartást társadalmi okok helyett az egyéni döntésben, illetve a kontroll hiányosságaiban látják, és amelyek ezért a büntető- és kontrolleszközök kiterjedt alkalmazását támogatják.
- 9) Az állami bűnözéskontroll kilép a büntetőpolitika területéről, és intézményesülnek a kriminálpolitika új területei, mindenekelőtt a bűnmegelőzési politika. Az új bűnmegelőzési eszközök jelentős része ugyancsak a punitív állam szemléletmódját tükrözi, és inkább a problematikusnak tekintett egyének és csoportok kirekesztésére, mintsem a bűnözéshez vezető reprodukciós folyamatok megfékezésére irányul.
- 10) Felgyorsul a bűnözéskontroll piacosodása, amelynek során az állam közbiztonsági feladatainak egyre jelentősebb részét profitérdekelt piaci szereplők – magánbiztonsági cégek, börtönüzemeltető nagyvállalatok – veszik át. Ez egyrészt azt eredményezi, hogy gazdasági szereplők válnak érdekeltté a bűnözési félelem és a közbiztonság körüli aggodalmak fenntartásában. Másrészt piaci jószággá válik maga a biztonság is (aki meg tudja vásárolni, annak több jut belőle), ami a társadalmi egyenlőtlenségek új dimenzióját nyitja meg.

- 11) A kriminálpolitikában megjelenik a menedzseri szemlélet; a büntető igazságszolgáltatás és a bűnmegelőzés területén terjed a célszámok, a költséghatékonyság, a számszerűsített teljesítménymutatók népszerűsége.
- 12) A kriminálpolitika intézményeinek (a rendőrség, a bűnmegelőzés, a büntető igazságszolgáltatás, a börtön) működését egy állandó válságérzet határozza meg. A politikai és a lakossági közbeszéd úgy ábrázolja ezeket, mint amelyek nem képesek a „kétségbeesztő bűnözési helyzet” kezelésére, ezért még több kontroll- és büntetőfunkciót kell számukra biztosítani, és ezeket a funkciókat kell rajtuk számonkérni.

Ezekből a meghatározásokból is látszik, hogy a büntetőfordulat egy komplex jelenség, amely az elméletben és a gyakorlatban is megjelenő változások összessége a hatalom büntetőpolitikájában vagy kicsit tágítva a kereteket: kriminálpolitikájában. Ezért nemcsak azt kell meghatározni, hogy milyen jogalkotói lépéseket, hanem azt is, hogy milyen gyakorlati elemeket tekintek – és tekint a szakirodalom – egy ilyen fordulat részének. Erre voltak remek példák Gönczöl Katalin és David Garland definíciói is, amelyek kiegészítették az elméleti és gyakorlati elemeket a társadalomban – már eredményként – tapasztalható jelenségekkel is. Nekem azonban szűkebbre kell vennem a fókuszot, amennyiben minél kisebb számú objektív, de a büntetőfordulat fogalmát szinte teljesen lefedő és azt azonnal kimutató indikátorokat szeretnék alkotni.

Ennek érdekében a következőkben definiálom, mit értek büntetőfordulaton, és meghatározom, hogy milyen jelenségek indikálják a büntetőfordulat bekövetkeztét. A feladat kettős, hiszen – miként azt az előbbiekben megindokoltam – a büntetőpolitika elméleti hátterét és annak gyakorlati megvalósulását is vizsgálni kell ahhoz, hogy valós képet kapjunk egy ország büntető igazságszolgáltatási koncepciójáról és rendszeréről. Ehhez pedig át kell tekinteni a hatalom jogalkotási tevékenységét és annak eredményeit, a jogszabályokat. Ily módon megismerhetők a jogalkotó – deklarált, ugyanakkor nem szükségszerűen valós – szándékai. Ezt egészíti ki a gyakorlat (konkrétan a nyomozóhatóság, a közbíró, a büntetőbíró, a büntetés-végrehajtás) vizsgálata, annak mentén, hogy az mennyire van összhangban a jogalkotói szándékkal, a jogszabályokban rögzített alapelvekkel, előírásokkal.

Mit tekintek büntetőfordulatlak?

Mielőtt erre a kérdésre választ adnék, fontosnak tartom megindokolni, hogy miért a „büntetőfordulat” kifejezést használom. A nemzetközi szakirodalom az általam leírni kívánt jelenségre két elterjedt elnevezést használ. Az egyik a *punitive turn*, amely tükörfordítása az általam használt, és az Egyesült Államokban gyakoribb, a másik az Egyesült Királyságban inkább használatos *new punitiveness*. Ez utóbbi talán kifejezőbb, hiszen utal arra, hogy korábban is volt már ilyen az emberiség történelmében, vagyis egy már szerencsésen meghaladott állapothoz térünk vissza, azaz regrediálunk. Sajnos azonban nem lehet szépen magyarra fordítani (a magyar nyelvű szakirodalomban új punitivitásként találkozhatunk a kifejezéssel), ezért nem lenne célszerű a dolgozatban alkalmazni. Ennek megfelelően kizárásos alapon esett a „büntetőfordulat”-ra a választásom, ráadásul a magyar helyzetet jobban leírja ez a kifejezés, lévén sok szempontból sikerült egy hosszú és biztató fejlődési ívet megtörnie ennek a fordulatnak.

Némileg leegyszerűsítve a dolgot, akkor beszélhetünk büntetőfordulatról, amikor a hatályos jogszabályok által is deklarált – és feljebb ismertetett – céloktól elfordulva a büntető igazságszolgáltatás rendszere a büntetést mint öncélt helyezi előtérbe.

Arról, hogy miként kell ezt az elfordulást elképzelni, már a fentiekben lefestettem egy elég borús képet, ezért most áttérnék arra, hogy hogyan lehet felismerni, és milyen lépések vezetnek el odáig, hogy felismerhetővé váljon.

Abban a tekintetben konszenzus van a szakirodalomban – ahogy az Gönczöl és Garland definícióiból is egyértelműen kiolvasható –, hogy a büntetőfordulat megtörténtének legbiztosabb – ha nem egyetlen – jele a börtönépesség gyors ütemű és folyamatos növekedése. Én nem szeretnék ennyivel megelégedni, hiszen ez egy okozat, attól, hogy ezt a trendet felismerjük és elsődleges indikátorként rögzítjük, nem fogunk többet megtudni arról, hogy mi is az a büntetőfordulat, csak arról, hogy – sok egyéb mellett – mit eredményez, és hogyan lehet észrevenni. A definíciót horizontálisan és vertikálisan is szeretném bővíteni, pontosítani. Előbbihez Nicolas Carrier kanadai szociológus-kriminológust hívom segítségül, aki remekül foglalta össze (ezzel természetesen nincs egyedül, így a választásom némiképp önkényes), hogy a börtönépesség ugrásszerű növekedése mellett mely indikátorokat szokás még a büntetőfordulat jeleként értelmezni a társadalomtudományokban (Carrier, 2010).

A második ilyen indikátor a büntetés utáni büntetés vagy fegyelmezés utáni büntetés (ismét egy nehezen lefordítható kifejezés: *post-disciplinary penalty*) mint uralkodó gyakorlat jelenléte. Ezen azt értjük, amikor a hatalom – ténylegesen vagy csak a kommunikáció szintjén – és ezzel szinkronban vagy ennek közvetlen következményeként a társadalom is olyan haszontalan elemekként, ha úgy tetszik, szemétként, felesleges koloncként tekint a bűnelkövetőkre, akiktől szeretne megszabadulni, kivetni magából őket, nem pedig időt, energiát, anyagi javakat fordítani arra, hogy ismét hasznos tagjai lehessenek a közösségnek. Éppen ellenkezőleg: a törvényesen kiszabott büntetésük letöltése után és azon felül is informálisan büntetni, megbélyegezni látja helyesnek a bűnelkövetőket, az említett megvetendő státuszukkal összhangban. Ez az elképzelés alapjaiban kérdőjelezi meg a reintegráció létjogosultságát, tehát nagyon fontos a büntetőfordulat szempontjából. A harmadik indikátor a büntetés kifejezett szándékának és fontosságának az erőteljes kommunikációja a médián keresztül, a büntetés mint politikai cél meghatározása, és a büntetőpolitika bevonása a nagypolitikába (bár ebben az esetben sokkal inkább szolgál eszközként, mint célként ez a fajta büntetőpolitika, ahogyan azt később látni fogjuk).

Amennyiben elfogadjuk, hogy a fetik indikátorok (lezárva a horizontális bővítést), feltétlenül szükséges megnézni, hogy pontosan mit is jelezhetnek számunkra (ezzel áttérek a vertikális bővítésre, ahol sokkal nagyobb a mozgástér). A börtönépesség növekedése pl. számos okból bekövetkezhet. Akkor, ha több bűncselekményt követnek el, ha súlyosabb bűncselekményeket követnek el, ha növekszik a feljelentési hajlandóság, ha bármilyen más okból csökken a látencia, ha növekszik a lakosság szám, ha hatékonyabbá válik a nyomozóhatóság, az ügyészség, a büntetőbíróságok működése stb. Számtalan példát lehetne még felsorolni, a közös mindezekben, hogy extrém esetben változatlan jogalkotói szándék, jogszabályi környezet és jogalkalmazói gyakorlat mellett is növekedhet a börtönépesség, amely növekedést könnyen belátható, hogy miért nem tekinthetünk a büntetőfordulat indikátorának. Akkor tehetjük ezt, ha oly módon változnak a jogszabályok, hogy a bűnelkövetők szélesebb körének vonhatja meg a szabadságát a büntető igazságszolgáltatás, mint korábban, és/vagy ugyanezt hosszabb időre teheti meg azonos körülmények között, azonos cselekmény elkövetése esetén. Vagyis olyan intézkedések

következtében növekszik meg jelentősen a fogvatartottak száma, amelyek bevallottan és/vagy tudatosan azzal a céllal születnek, hogy ezt a növekedést előidézzék. A börtönnépesség növekedése tehát megítélésem szerint csak ez utóbbi esetben tekinthető indikátornak, önmagában semmiképpen sem. Természetesen arra önmagában is alkalmas, hogy a figyelmet felkeltse, és utána már csak egy lépés igazolni, hogy valóban azt jelzi-e, amit gondolunk (az esetek döntő többségében természetesen igen, ezért kiváló indikátor, de mindenképpen szükségesnek tartottam jelezni, hogy vakon nem bízhatunk benne). A másik két indikátorral könnyebb dolgom van, azok önmagukban is megállják a helyüket, hiszen közvetlen jelzői a társadalom bűnelkövetőkkel szembeni attitűdjének, valamint a mindenkori hatalom kriminálpolitikával kapcsolatos elképzeléseinek, azaz: szándékolt eredményei a politikai tevékenységének. Ezek az indikátorok ugyanakkor még mindig túl általánosak és tág kereteket szabnak meg ahhoz, hogy a bevezetőben megfogalmazott elvárásoknak megfeleljenek.

Az indikátorok

Az eddigiek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy akkor beszélhetünk a jogalkotásban büntetőfordulatról, ha a jogalkotói szándéknak megfelelően, a jogszabályok változtatásainak eredményeképpen a büntetendő személyek és cselekmények köre bővül, a kiszabható büntetések szigorodnak, ezzel összefüggésben pedig jelentősen növekszik a börtönnépesség. Eközben a hatalom a bűnelkövetőket demonizálja, haszontalan, a társadalom törődésére, az abba való visszailleszkedésre érdemtelen elemekként határozza meg, és ezt az ideológiát aktívan kommunikálja a tömegmédián keresztül, azzal a céllal, hogy azt az állampolgárok is magukévá tegyék, továbbá a büntetés politikai célkitűzésként jelenik meg, a büntetőpolitika bekerül a nagypolitika játékterébe, köznyelven szólva: kampánytémává válik a büntetés fontosságának hangsúlyozása.

Általában a szakirodalom nem beszél a büntetőeljárásról és a büntetés-végrehajtási intézetek mindennapjairól, amikor a büntetőfordulat fő indikátorait sorolja fel, pedig fontos a gyakorlat is a jogszabályi, ideológiai háttér mellett. Ennek szerintem két oka lehet. Az egyik, hogy nehezebb vizsgálni, nem olyan szembetűnők a változások, mint a jogalkotás, a nagypolitika vagy a tömegtájékoztatás területén, egy indikátortól pedig elvárjuk, hogy messziről, jól láthatóan jelezzen. A másik, hogy ezek részben csak lehetséges, de nem szükségszerű változások. Előfordulhat ugyanis, hogy egy jól működő, hagyományokkal rendelkező demokráciában a jogalkotó szándékai ellenére a független nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság vagy pl. a büntetés-végrehajtás dolgozói nem a jogalkotó kommunikált vagy tényleges szándékának megfelelően viszonyulnak a terheltekhez, fogvatartottakhoz, elítéltekhez, hanem továbbra is az esetleges korábbi, jól rögzült jogállami normáknak, a bizonyítottan működő, bevált szakmai alapelveknek megfelelően. Ugyanez fordítva is lehetséges: egy jószándékú, szakmai alapokon nyugvó, progresszív jogalkotói megközelítéssel párhuzamosan is lehetnek helyi túlkapások, egyéni elképzelések alapján megvalósított, az állami büntetőpolitika által kijelölt irányvonaltól gyökeresen eltérő megoldások. Harmadik lehetőség is van, amikor a jogalkotó mást kommunikál, mint amit a jogalkotói tevékenysége tükröz, ilyenkor végképp nehéz dolga van a jogalkalmazó szerveknek, hiszen emberek működtetik a büntető igazságszolgáltatást, akik nem tudják függetleníteni magukat a tömegkommunikációs csatornáktól, az uralkodó közhangulattól, és ez a fajta kognitív disszonancia súlyos következményekkel járhat.

Ezért tartom indokoltnak a jogalkalmazás területén is keresni a büntetőfordulatot indikáló változásokat. Amennyiben a bánásmód, a körülmények, az előírások (ezzel előfordulhat, hogy kicsit visszatérünk a jogalkotáshoz, hiszen bizonyos releváns előírások lehetnek jogszabályi szintűek) a terhelték kárára megváltoznak a büntetőeljárás különböző szakaszaiban és/vagy a büntetés-végrehajtási intézetekben, azt a büntetőfordulat jelének tekintem. Ezeket az indikátorokat viszont csak a korábban meghatározottakkal együtt lehet és kell értelmezni. Ennek megfelelően nincs értelme előre kategorizálni és felsorolni őket (ez egyébként nem is lenne lehetséges), elegendő annyit rögzíteni, hogy amennyiben negatív irányú változások tapasztalhatók ebből a szempontból is, az erősíti a gyanút, hogy büntetőfordulat következik, következett be.

Összefoglalva tehát a következő négy indikátort határoztam meg, amelyek a jogalkotás és a jogalkalmazás területeit is lefedik:

- 1) A jogalkotói szándéknak megfelelően
 - a) a jogszabályok változtatásainak eredményeképpen a büntetendő személyek és cselekmények köre bővül;
 - b) a kiszabható büntetések szigorodnak;
 - c) jelentősen növekszik a börtönnépeség.
- 2) A hatalom a bűnelkövetőket démonizálja, azzal a céllal, hogy az állampolgároknak félelmet keltsen.
- 3) A büntetés politikai célkitűzésként jelenik meg, kampánytémává válik a büntetés fontosságának hangsúlyozása.
- 4) A terhelték kárára a következők megváltoznak a büntetőeljárás különböző szakaszaiban és/vagy a büntetés-végrehajtási intézetekben:
 - a) bánásmód;
 - b) körülmények;
 - c) előírások.

Összegzés

Az általam meghatározott indikátorok – egymással összefüggésben, rendszerben értelmezve őket – alkalmasak arra, hogy segítségével képet kapjunk a teljes büntetőpolitikáról, beleértve a büntető jogalkotási politikát, a büntető igazságszolgáltatási politikát és a büntetés-végrehajtási politikát. Mivel számos indikátor és a kutatási eredmények is túlterjeszkednek a büntetőpolitika keretein, ezt a listát tovább lehet bővíteni a kriminálpolitikával mint legtágabb fogalmi kerettel.

A büntetőfordulatot először mindig a jogalkotás változása mint elengedhetetlenül szükséges feltétel, valamint a jogalkotást kísérő politikai és kommunikációs tevékenység – vagyis az első három indikátor jelenléte – alapján ismerhetjük fel, amely

felismerés után alaposabban megvizsgálva a helyzetet – vagy némi idő elteltével – a jogalkalmazás folyamatában (és az azt szabályozó jogszabályokban, tehát ismét csak a jogalkotáshoz visszakanyarodva) is rábukkanhatunk az árulkodó jelekre, azaz a negyedik indikátor jelenlétére.

Igyekeztem az indikátorok körét a lehető legszűkebben és legpontosabban meghatározni, hogy egyértelműen, átláthatóan, de legfőképpen objektív összehasonlításra alkalmas formában lehessen velük igazolni a magyarországi büntetőfordulattal kapcsolatos hipotéziseimet. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a büntetőfordulat alternatív vagy akár bővebb – ebben a dolgozatban is bemutatott – meghatározásai ne lennének helyesek vagy akár hasznosak, mindössze arról van szó, hogy az általam megfogalmazott célok eléréséhez ilyen egyértelmű, kompakt és rendszerezett indikátorokra volt szükségem. Reményeim szerint a hasznosságuk túlmutathat a saját, magyarországi kutatásaimon, ugyanis nemcsak akkor használhatók, ha a kutatók előzetesen ismerik őket és ezeket keresve vizsgálódnak (nyilvánvalóan ez a legideálisabb forgatókönyv, de nem feltételezem, hogy a munkám ekkora hatással lenne a tudományos közéletre), hanem minden korábbi – illetve jövőbeli – kutatás vagy akár csak adathalmaz, ismeretanyag feldolgozása és rendszerezése során is alkalmazhatók. Ezáltal teljesítik azt a célt, amelynek elérése érdekében megalkotom őket: az akár különböző helyeken, különböző időben, különböző kutatók által, különböző módszerekkel, különböző céllal végzett kutatások alapján – amennyiben az indikátorok meglétét igazoló ismeretanyag bármilyen formában rendelkezésre áll – pontosan azonosítható a büntetőfordulat adott helyen és időben, továbbá objektíven összehasonlíthatóvá válik a mindenkori hatalom büntetőpolitikája térbeli és időbeli korlátoktól mentesen.

Irodalom

- Batista, Eduardo (2014). Immigration Control and the Punitive Turn. *Themis: Research Journal of Justice Studies and Forensic Science*, Vol. 2, Article 1. DOI: 10.31979/THEMIS.2014.0201
- Carrier, Nicolas (2010). Anglo-Saxon Sociologies of the Punitive Turn. *Champ pénal/Penal field* [En ligne], Vol. 7. DOI: 10.4000/champpenal.7952
- Christie, Nils (2000). *Crime Control as Industry. Towards Gulags, Western Style*. London: Routledge.
- Garland, David (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) (2019). *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer, 739.